

УДК 243.98.06

І.І. Світлак, кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правового регулювання економіки
і правознавства Вінницького навчально-наукового інституту
Тернопільського національного економічного університету

І.В. Скірський, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
і правознавства Вінницького навчально-наукового інституту
Тернопільського національного економічного університету

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ НА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті досліджено загальне поняття криміналістичної характеристики злочину на підставі аналізу різних наукових поглядів на проблему. Розкрита структура та змістовні елементи криміналістичної характеристики. Сформульовані у статті висновки мають прикладне значення для розкриття та розслідування злочинів у сфері інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, криміналістична характеристика, структура та елементи криміналістичної характеристики.

В статье исследованы общее понятие криминалистической характеристики преступления на основании анализа различных научных взглядов на проблему. Раскрыта структура и содержательные элементы криминалистической характеристики. Сформулированные в статье выводы имеют практическое значение для раскрытия и расследования преступлений в сфере интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, криминалистическая характеристика, структура и элементы криминалистической характеристики.

Article examines the general concept of criminological characteristics of a crime, based on the analysis of different scientific views on the issue; discloses the structure and content elements of criminological characteristics. Conclusions, formulated in the article, are applied for detection and investigation of crimes in the sphere of intellectual property.

Keywords: intellectual property, forensic characteristics, structure and elements of criminological characteristics.

Розслідування будь-якого злочину розпочинається із збору інформації про нього. З цією метою в науці криміналістики використовується поняття криміналістична характеристика злочину. Дане поняття є необхідною умовою

для організації швидкого всебічного та об'єктивного провадження в кримінальних справах.

Поняття криміналістичної характеристики, як елементу методики розслідування злочинів, в науковій літературі не нове, хоча дискусії щодо його структури та змісту точаться і до тепер.

Криміналістична характеристика займає вагоме місце в методиці розслідування злочинів, вона є невід'ємним її елементом та привертає до себе увагу багатьох провідних вчених-криміналістів, які досліджували теоретичні та практичні питання методики розслідування окремих видів злочинів. Слід зазнати, що погляди вчених на криміналістичну характеристику є неоднозначними щодо її поняття та змісту. Аналіз окремих точок зору на поняття криміналістичної характеристики злочинів показав, що вчені-криміналісти не дійшли єдиної думки щодо складових криміналістичної характеристики виду (групи) злочинів або конкретного злочину.

На даний час, в криміналістиці сформувались дві групи вчених, які тлумачать дещо по-різному поняття «криміналістична характеристика злочину».

І.Ф. Герасимов наполягав, що криміналістична характеристика є «сукупністю відомостей про такі загальні риси, типові ознаки, обставини і інші характерні риси певного виду (групи) злочинів, які мають організаційне і тактичне значення для розкриття цього виду (групи) злочинів» [1, с. 46]. Аналогічний погляд на це поняття І.Ф. Пантелєєва, який вважав, що криміналістична характеристика повинна розглядатися як сукупність відомостей про злочин [2, с. 39].

Такий підхід на загальне сприйняття криміналістичної характеристики злочинів підтримують В.В. Клочков [3, с. 135], Н.І. Клименко [4, с. 35-36], В.О. Коновалова [5, с. 13-20], М.П. Яблоков [6, с. 47], М.В. Салтевський [7, с. 419] та інші вчені-криміналісти.

Друга група вчених вважає, що це повинна бути сукупність «відомостей», «даних» або «інформації». Цієї думки дотримуються: Р.С. Белкін,

І.Є. Биховський, А.В. Дулов [8, с. 57], О.Н. Колесніченко, В.П. Суєтнов, В.М. Хотенець [9, с. 42], В.О. Образцов, В.Г. Танесевич [10, с. 102] та ін.

Аналіз наявних визначень і структур криміналістичної характеристики свідчить, що всі вони розрізняються як за кількістю, так і за змістом елементів.

Авторам імпонує другий підхід до розкриття змісту криміналістичної характеристики злочину, адже злочин складне суспільне явище, що вносить зміни в об'єктивну реальність. Тому криміналістична характеристика злочину охоплює значний масив інформації різного роду.

Виділення криміналістично-значимих ознак, тобто тих, які мають значення для обрання ефективної системи слідчих дій і оперативно-розшукових заходів у розслідуванні, обумовлено в основному двома обставинами. Перша: існують ознаки, які мають тільки криміналістичне значення. Друга: дослідження і використання криміналістичних і інших ознак, які мають різне, в тому числі і криміналістичне значення, проводяться з метою успішного виконання завдань, які забезпечують швидке, повне і всебічне розслідування злочину [11, с. 147].

Важливим фактором формування криміналістичних характеристик злочинів є прогнозування нових способів їх вчинення, виявлення типових дій злочинців, які характерні для конкретного виду злочинних дій. І як вірно відзначив О.О. Ейсман, криміналістична характеристика злочину - це науково обґрунтований типовий перелік обставин, які підлягають встановленню по справі, як юридично релевантних, так і проміжних (доказових) з виділенням серед них прихованих, неочевидних обставин, що характеризують злочин даного виду (групи) на момент початку розслідування і сприяють ефективній організації розслідування [12, с. 99].

На думку А.В. Старушкевича, криміналістичну характеристику злочинів слід розглядати у двох аспектах - теоретичному і прикладному. У теоретичному аспекті криміналістична характеристика - це наукова категорія криміналістики, складова методики розслідування злочину, яка має внутрішню структуру, посідає певне місце у системі криміналістики та виконує певні функції. У

прикладному аспекті - криміналістична характеристика повинна бути подана у вигляді описів, таблиць, схем, графіків, комп'ютерних програм тощо [13, с. 20-29].

Автори дотримуються такої точки зору та визначають, що криміналістична характеристика має прикладне значення для розслідування злочинів і надає знання про значимі для розслідування злочину відомості та джерела їх надходження.

Вчені-криміналісти дискутують також щодо загального поняття, кількісних та якісних складових та місця криміналістичної характеристики злочинів у системі криміналістики. Але все це не виключає її значення та необхідності створення методики розслідування конкретного виду злочину. Виділення криміналістично-значимих ознак, для цієї групи злочинів, на нашу думку, є необхідним для розробки системи їх криміналістичного забезпечення.

Вирішуючи проблему структури криміналістичної характеристики злочинів, окремі вчені ототожнюють поняття «предмет доказування» (тобто докази, що перераховані у ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України) та поняття «криміналістична характеристика злочину» [14, с. 108].

На наш погляд, ці два поняття мають різний зміст та структурні елементи. Доречним з цього приводу є думка В.Ю. Шепітька, який вважає, що основними елементами криміналістичної характеристики є сукупність ознак, що визначають: 1) спосіб злочину; 2) місце та обстановку; 3) час вчинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет злочинного посягання; 6) особу потерпілого; 7) особу злочинця; 8) типові сліди злочину [15, с. 274].

На підтвердження цього, зазначимо, що до криміналістичної характеристики не входить будь-яка інформація, тому що низка обставин, що складають предмет доказування не мають криміналістичного значення. Наприклад, обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання, або обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності та покарання тощо.

Структура криміналістичної характеристики для окремих видів злочинів не є однаковими. В одних характеристиках деякі елементи превалюють, а в інших – їх втрачають. Все залежить від ролі, яку цей елемент відіграє в розкритті і розслідуванні злочинів [7, с. 420].

В зв'язку з цим, для криміналістичної характеристики злочинів у сфері інтелектуальної власності, на нашу думку, характерні наступні елементи:

1) обставини вчинення злочину: місце, час, тривалість злочинної діяльності, предмет інтелектуальної власності щодо якого вчинено протиправну дію;

2) способи приготування, вчинення і приховування злочину: характеристика технічних засобів, приладів виготовлення об'єкта інтелектуальної власності, система розповсюдження та отримання прибутку;

3) характеристика і особливості зовнішнього прояву результатів злочинної діяльності: характеристика типових слідів злочинної діяльності і об'єктів на яких вини залишаються;

4) особа злочинця і мотиви його дій: обставини, які характеризують особу злочинця, мотиви його дій, професіоналізм та системність злочинної діяльності [11, с. 112].

Для більш повного розуміння елементів криміналістичної характеристики злочинних посягань на права інтелектуальної власності, деталізуємо її елементи.

Обставини вчинення злочину: місце, час, тривалість злочинної діяльності, предмет інтелектуальної власності щодо якого вчинено протиправну дію. Дані обставини характеризують об'єктивну сторону злочину та визначають обставини, які підлягають доказуванню та визначають їх особливості.

Місце злочину визначається за місцем фактичного порушення авторських або суміжних прав, придбання або зберігання контрафактної продукції. Таке місце може знаходитися як за однією адресою, так і в декількох місцях, одночасно або послідовно мінятися, у разі перевезення контрафактних екземплярів творів або фонограм. На нашу думку, не можна вважати місцем

вчинення злочину лише об'єкт, на якому встановлено контрафактну продукцію. Для правильного вирішення цього питання необхідно встановлювати місця виготовлення, перевезення, зберігання та розповсюдження продукції.

Таким же чином необхідно підходити до встановлення часу вчинення злочину. Злочини в сфері інтелектуальної власності носять тривалий характер та включають значний проміжок час, котрий визначається місцем і способом їх вчинення.

На підставі вивчення об'єктів інтелектуальної власності можна встановлювати:

- відомості про діяльність, характерну для організації виробництва контрафактної продукції (відомості про замовлення або виробництво поліграфічної продукції, яка використовується для оформлення або упаковки екземплярів творів; про придбання чистих аудіо- відеокасет, компакт-дисків і інших носіїв, на яких можуть бути записані твори; наявності в житлі або іншому не призначеному для виробництва місці значної кількості технічних засобів, які використовуються для копіювання інформації; наявності в приміщенні значної кількості технічних засобів, для виготовлення ліцензійних марок, які використовуються на ліцензійних товарах;

- відомості, які відображають господарську діяльність по виробництву контрафактних екземплярів товарів (різного роду запису, що містять інформацію про видачу заробітної платні підприємства, про кількість випущених товарів, асортимент, тривалість цієї діяльності тощо);

- відомості про способи, умови і місця розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності (що містяться в договорах про доручення реалізації продукції, накладні і інші документи первинного бухгалтерського обліку, в підроблених ліцензійних угодах або авторських договорах тощо);

- відомості, одержані від правовласників, які характеризують особливості легального відтворення і розповсюдження екземплярів їх творів;

- відомості, на основі яких можна зробити висновок про неправдивість свідчень учасників кримінального судочинства.

Інформація про зазначені обставин встановлюється шляхом аналізу сукупності доказів на предмет їх необхідності і достатності, тобто якісних, а не кількісних ознак. Крім того, важливо правильно віднести поняття вірогідного і достовірного для визначення меж доказування, оскільки у ряді випадків закон дозволяє ухвалити процесуальне рішення на основі вірогідних висновків (про порушення кримінальної справи, обшук, обрання міри покарання), але частіше вимагає доведеності, що відповідає вимозі достовірності.

Способи приготування, вчинення і приховування злочину як частина характеристики події злочину співпадає із способом кримінально-караного порушення прав інтелектуальної власності (тобто комплекс послідовних дій, які виконуються особою та призводять до злочинного результату [7, с. 421]). Злочин може бути вчинено шляхом: а) привласнення авторства, незаконного використання об'єктів права інтелектуальної власності; б) придбання, зберігання або перевезення контрафактних екземплярів творів або фонограм; в) привласнення чужого знаку для товарів і послуг; г) виготовлення продукції (промислового зразка) без згоди виробника.

Спосіб порушення прав інтелектуальної власності, порушення прав на об'єкти промислової власності залежить від особливостей об'єкта і злочин може вважатися вчиненим лише з урахуванням певних особливостей предмета такого злочину.

Як зазначалось вище, основними видами правопорушень у досліджуваній сфері є недобросовісна конкуренція, аудіовізуальне піратство, комп'ютерне піратство, для яких характерні наступні способи вчинення злочину:

- 1) ввезення, виготовлення та розповсюдження фальсифікованої продукції з незаконним використанням знаків для товарів і послуг відомих українських та зарубіжних виробників;

- 2) незаконне відтворення розповсюдження примірників аудіовізуальних товарів та фонограм шляхом тиражування і продажу аудіо-, відеокасет, музичних компакт-дисків, а також незаконна трансляція цих товарів через радіо- і телебачення по мережах кабельного телебачення;

3) незаконне відтворення і розповсюдження комп'ютерного програмного забезпечення шляхом тиражування, продажу компакт-дисків з записом комп'ютерних програм, встановлення неліцензійного програмного забезпечення на комп'ютерну техніку та розповсюдження піратських програм через Інтернет;

4) будь-які дії для свідомого уникання технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу;

5) підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління.

Кожний із зазначених способів має матеріальне відтворення та визначає характерні сліди вчинення злочину.

Характеристика і особливості зовнішнього прояву результатів злочинної діяльності - це характеристика типових слідів злочинної діяльності і об'єктів на яких вини залишаються на матеріальних об'єктах. Слідова картина є найважливішим елементом механізму злочинної діяльності, який містить у собі локалізацію (місце відображення слідової картини), форму відображення (речовинна, документована, ідеальна), релевантність (відношення до події злочину), інформативність (кількісна і якісна характеристики слідової картини).

Протиправні дії з комп'ютерною інформацією при порушенні прав інтелектуальної власності передбачають одну особливу обставину — місце вчинення злочинних дій і місце, де спостерігаються і матеріалізуються їх результати інколи відділені одне від одного.

Тому у даному випадку слідова картина містить у собі: 1) сліди на машинних носіях, за допомогою яких діяв злочинець на своєму робочому місці; 2) сліди на «транзитних» машинних носіях, за допомогою яких злочинець здійснював зв'язок з інформаційними ресурсами; 3) сліди на машинних носіях інформаційної системи, у яку здійснений доступ.

Сліди злочинних дій в ЕОМ і на машинних носіях, які належать злочинцю такі: 1) зміни в оперативній пам'яті; 2) сліди у файловій системі; 3) спеціалізована конфігурація устаткування; 4) спеціальна конфігурація програм роботи в мережах.

Сліди злочинних дій навколо ЕОМ і на машинних носіях, які належать злочинцю такі: 1) рукописні записи і роздруківки з принтера (коди доступу, тексти програм, записні книжки); 2) рахунки телефонних компаній; 3) нестандартні периферійні пристрої; 3) інструкції з використання ЕОМ і пристроями; 4) опис програмного забезпечення; 5) пристрої доступу в телефонні мережі і мережі ЕОМ.

Сліди на машинних носіях, до яких проник злочинець: 1) зміни в оперативній пам'яті; 2) зміни у файловій системі; 3) зміни конфігурації; 4) позаштатний режим роботи; 5) порушення роботи ЕОМ, мережі і її пристроїв.

Характеризуючи особу злочинця, на наш погляд, слід сформулювати загальне розуміння цього елемента. Особа злочинця – це сукупність соціально-значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на злочинну поведінку. Особі злочинця притаманна система ознак, властивостей, рис, які визначають її як людину, що вчинила злочин. Будучи різновидом особи взагалі, особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, фах, освіта, соціальний стан, та її роль у суспільстві), а також властивості лише особи злочинця – це специфічні ознаки, що визначають і відображають характеристику її суспільної небезпечності [16, с. 85-86].

Вищеперераховані соціально-демографічні відомості про особу злочинця вказуються у обвинувальному акті, що складається слідчим, а також у вступній частині вироку як відомості про особу підсудного, що мають значення для кримінальної справи.

Таким чином, проведене дослідження криміналістичної характеристики злочинів у сфері інтелектуальної власності має важливе практичне значення для

виявлення, розкриття та розслідування таких злочинів. Володіння оперативними працівниками та слідчими такими знаннями буде сприяти ефективній боротьбі із даною категорією злочинів.

Список використаної літератури

1. Герасимов И.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений в методике расследования / И.Ф. Герасимов // Методика расследования преступлений (общие положения). - М., 1976. – 96 с.
2. Пантелеев И.Ф. Теоретические проблемы советской криминалистики. - М., 1980. - 89 с.
3. Клочков В.В. Криминалистическая характеристика и методика расследования преступлений / Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия. - Уфа, 1989. - С. 135 - 140.
4. Клименко Н.И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя. - К., 1990. – С. 35 - 36.
5. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений. - Харьков, 1985. – 341 с .
6. Криминалистика / Под ред. Н.П. Яблокова. - М. : Юристъ, 1996. – 567 с.
7. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М.В. Салтевський. - К. : Кондор, 2006. - 588 с.
8. Белкин Р.С. Модное увлечение или новое слово в науке? (Еще раз о криминалистической характеристике преступлений) / Р.С. Белкин, И.Е. Быховский, А.В. Дулов // Социалистическая законность. – 1987. - № 9. – С. 57 - 64.
9. Колесниченко А.Н. Проблемы развития методики расследования преступлений (к вопросу о криминалистической характеристике преступлений) / А.Н. Колесниченко, В.П. Суетнов, В.М. Хотенец // Проблемы совершенствования тактики и методики расследования преступлений. - Иркутск, 1980. – 153 с.

10. Танасевич В.Г. О криминалистической характеристике преступлений / В.Г. Танасевич, В.А. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью. - 1976. - Вып. 25. – С. 102 - 109.

11. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинних порушень прав інтелектуальної власності: Монографія / Поджаренко К.Є., Світлак І.І., Скірський І.В. - Тернопіль: Крок, 2016. – 184 с.

12. Эйсман А.А. О содержании понятия криминалистическая характеристика преступлений // Криминалистическая характеристика преступлений. – М. 1984. - 135 с.

13. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: Навч. посіб. - К.: НВТ «Правник», 1997. - 42 с.

14. Поджаренко К.Є. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинних порушень прав інтелектуальної власності / К.Є. Поджаренко : дис. ... кандидата юридичних наук : 12.00.09 / Поджаренко Катерина Євгенівна. – К., 2009. – 208 с.

15. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітько. - 4-те вид., переробл. і допов. - Х. : Право, 2008. - 464 с.

16. Иванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. / Ю. Ф. Иванов, О. М. Джужа ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Видавець Паливода А. В., 2008. - 292 с.